

A. Gergely András

TÁVOLBÓL IS MINDIG KÖZEL

Hajnal Virág–Papp Richárd: *Közlelől is távol. Magyar vilákok a Vajdaságban*. Vajdasági Magyar Múvelődési Intézet–TimpKiadó, Zenta–Budapest, 2008, 160 oldal*

„N evezhetjük-e a Vajdaságban élő magyarokat egy közös kultúra birtokosainak, hiszen anyanyelvük, identitásuk, etnohistóriájuk egyaránt a magyar nemzeti kultúra része? Ugyanakkor a nyelvhasználat, az átélt történelmi események, a velük keveredett kultúrák hatásai és ennek megfelelően magyarságtudatuk igen eltérő és sokszínű képet mutat. Az elmúlt évek eseményei: a 2004. december 5-ei magyarországi népszavazás értékelése vagy az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójának ünnepi eseményeiből fakadó nemzet-történelmi reflexiók felvetik azt a kérdést is, hogy a „délvidéki” magyar kultúra és identitás elválík-e a tágabb nemzeti identitástól és kultúrától. A tanulmánykötet úgy kísérel megfogalmazni válaszlehetőségeket a fenti kérdésekre, hogy tulajdonképpen márezeket a kérdéseket is újrafogalmazza azok szemszögéből, akiknek ezek a kérdések meghatározák élethelyzeteiket és mindennapi társadalmi döntéseiket” – a Szerzők, kötetükről

Még ha első alkalommal lennék is Zentán, s még ha első kötetét is kellene bemutatnom a jelen lévő szerzőpárosnak, akkor is ismerősként kellene-lehetne üdvözölnöm a jelenlévők érdemi részét...

Miért is ez a látszólagos „bennfentesség” részemről?

Hajnal Virág és Papp Richárd immár nem ismeretlen Zenta- vagy Délvidék-szerete. Első kötetük, s később már azt követően nem is egy, épp ezt a vidéket pásztázta végig, s noha látszólag csupán egy-egy kérdéskört, néhány momentumot bemutatva, azt azonban a mélységelesség művészi tartalmaival. Előző – avagy egyik előző – kötetük, a *Mint leveleket a vihar...* itteni bemutatóján világosan kiderült számomra, mily mértékben és milyen kiterjedt kapcsolatkörben otthonosak errefelé. Munkájuk, tanulmányaik, műveik azonban túlterjednek Zenta határain, túl a helyi érdekeltégeken, s túl a szűkkeblű térfelfogáson is. Lassan elháríthatatlan a jelző, hogy egyszerűen „Délvidékben” gondolkodnak, a vajdasági lét megannyi területéről úgy

hoznak (és visznek távolra is) hírt, hogy az nem süpped kisszerű provincializmusba, nem kapaszkodik lokális világok peremébe, nem zuppan kényelmesen a helytörténeti múltba vagy a távolból is megjeleníthető társadalomképbe, adatsorokba, metatudományos hókuszpókuszba. A most megjelent kötet, a *Közről is távol* éppen ellenkezőleg, a távolból is mindig közeli képet rajzol a vajdasági „magyar világok”-ról. Engedjék meg, kérem, hogy e távoli és közeli világban – ha vendégként is – közvetítő legyek, embertől emberig ívelő kulturális összképüket összekössem azzal a világgal, amely ezt is, amazt is körülveszi. Itt is, ott is, a Vajdaságban is és a magyar tudományosság budapesti fellegvárában is otthonosnak lenni különös adottság, s nem sokaknak juthat részül. Viszont épp ezért nagyra tartható, sokra értékelhető adottság, avagy inkább feltétel-együttes, amelynek kialakításáért, értelmezhetővé válásáért roppant sokat tesznek a szerzők.

Engedtessek abból kiindulnom, mit is takar ez a „magyar világok” megfogalmazás...! Nyelvi talán első pillantásra idegenül hat, még a „magyar világ” is egyfajta megszemélyesítés, fölértékelés hangsúlyát hordozza, nemzeti identitás tónusát, értékőrző, értékmentő jelentést. De hát mit tükrözhet akkor a többes számú „világok”? E kifejezést a szerzők nem most vezették be, s jószerivel nem is bevezették, csak alkalmazzák. Bemutatni, leírni, megszemélyesíteni ugyanis így tudják legőszintebben azt a sokféleséget, amelyben vallási, kulturális, közösségi, etnikai kapcsolati, hagyománykötött és megújuló, identikus és univerzális érzemények, hangszínek, tartalmak lakoznak. Vagy még inkább mondható lenne: *teremtődnek*. Magyar világ van ilyen is, amolyan is: hazai, anyaországi, külföldi, nyugati, keleti, felvidéki és délvidéki, külsődleges és házias, profán és szakrális, kisebbségi és rejtkező, hangos és intim... Csak a politikusok szótárában, esetleg csak a távolról idetekintők felfogásmódjában van jelen ez a milió úgy, mint egyfajta „magyar világ”, maradék világ, alig-identitás, megfogyatkozott tömeg, pusztuló lelkület, menekülő léthelyzet, reménytelen örökség vagy képtelen jövő. Annak, aki itt él, ez lehet elerőtlenedő közérzet, lazuló kapcsolatháló, békétlen rokonság, elmaszatolódó öntudat vagy karakterét vesztő léthelyzet is. De ugyancsak az itt, e tájon élők számára mutatkozik meg az a színesség, amely a hétköznapokban felmutatható, amely a szokásokban rögzült, amely a változásban is megújul, a pusztulásban is remény marad, az elmozdulásban is fölismerhető. Lám csak, egyetlen példával, éppen Hajnal Virágéval, miként illusztrálható e sokféleség: elment, messzire távozott a honi élettől – látszólag. Ténylegesen azonban messzi magaslatokra jutott, ahonnan nemcsak hazatekint, hanem hazatér, nem csupán visszalép, de hozza magával tudományos készletét, hozza Papp Richárdot is, hozza gyermekeit, s velük nem egyszerűen a magyar tudományos akadémiai képviselőt, de mindazt az érdeklődést, tudást, aktuális ismeretet, nyitottságot, figyelmet is, melyet a magyar tudományos életben kiérdemelt. Hozza haza a kapott örökség birtokában a tehetséget, hozza a megművelt tudást, hozza annak termését is, egyre-másra a könyveket, melyek nem valamiféle

mesekönyvek, rözsedalok vagy szélfúttá levelek leírásai, hanem masszív tudományossággal megalkotott opusok. Többet mondok vagy fontosabbat: ezek a művek, tanulmányok, könyvek nemcsak Vajdaság hangját lopják vissza, nemcsak Hajnal Virág családi könyvespolcát díszítik, s nem csupán Zenta könyvtárának vagy könyvesboltjának kirakatát – hanem azt a közös tudást is gazdagítják, melyet távolból is közelinek mondhatunk, és ha közelből távolinak tetszenek is első pillantásra, éppen a helybéliek vállalása lehet: értékén mérni, mi az, ami Őket a távoli világból is megérinti. De talán éppen ezért, a megérintés gesztusáért lesznek ezek a művek a távoliaknak is közelieliek, ezért válnak szaktudományos értelemben is kollektívan értékelhetővé, szélesebb körben is használhatóvá, figyelemre érdemessé, idézhetővé. Másként szólva: nem könnyen eldönthető, hogy Virág és Riki lakik a Vajdaságban, vagy Vajdaság lakik Bennük... S ez, noha lehet egyfajta felületes újságírói kérdés, még fontosabb válasza lel éppen a könyvekben, tanulmányokban, a megismerés folyamatában: kölcsönösen egymásban lakoznak, s e lakozás hitelesíti műveiket, személyüket, szakmai kutatói habitusukat.

Nem a szerzőket dicsérni jöttem. Sőt, illendő a közelből is távoli véleményt alkotnom Róluk. Róluk, akik mindketten egyetemi hallgatóim voltak, s akik egyetemi előadókká, tanárokká érettek időközben. Róluk, akik tehetségük és szerethető emberi mivoltuk okán keményen ingerlik az elfogult szót. Róluk, akik barátaimmá lettek, oly példává ugyanakkor, amit magánügyként kezelhetnék, ha pusztán az én értékrendemről volna szó. Azonban közművelői értelemben immár kikerültek a magánszférából, köteteik tömegekhez szólnak, gondolataik felelősséget követelnek, tapasztalataik immár kezdenek tanítványaik példái lenni, szakmai múltjuk és jelenük már több, mint futó kaland egy mások által nemigen látogatott terepen. Az a tudásterület, ahonnan elindulnak, éppen ezt a fajta *társadalmi terepet*, helyi miliőt, emberi környezetet tekinti legfőbb megismerendő szférájának. Az a tudástartomány, ahonnan érkeznek avagy hazatérnek, éppen ezt a folytonos jelenlétet tekinti legfőbb mércének mindenfajta tudás terén, annak érvényessége terén, hitelessége mércéjeként. Lehet Őket a síkmértan vagy a molekuláris biológia objektívációs tárgyiasságához képest elfogultnak, szubjektívnek minősíteni, lehet „mesélőnek” mondani, lehet „kibeszélőnek” is tartani. E „kibeszélés”, avagy inkább *narratíva*, amelyet felmutatnak, a helyiek elbeszéléseire épül. Annyiban „ki”beszélés csupán, hogy fölhangosítják, szétkürtölik, a horizontra festik, a tudás világába tükrözik mindezt. De eszközeik nem kemények, tükreik nem bántóak, színeik nem harsányak. Inkább alázatosak, szolgálóak, meghatottak és meghatóak. Otthonról szólnak, ha távol vannak is, távoli tudásokat idéznek, amikor itthon beszélgetnek. S a világ, talán ott sem, s talán itt sem tudja egészen biztosan, miféle komoly szüksége van erre az elbeszélésmódra, interpretációra. Egy-egy új kötetükben számos korábbi gondolat, cikk, tanulmány vagy megfigyelés jelenik meg keretbe foglalva, ám e keretek, tükröződések, tónusok és tartalmak nem lírai álmok csupán, hanem emberléptékű, közösségi

élmények, barátságos észrevételek, megértési kísérletek. Világok, amelyekből nem egy van, hanem annyiféle, amennyi megértés, értelmezés, elbeszélés lehetséges. A *magyar világok* is többfélék, keverékek és tiszták, közeli és messzi távoliak, érdekvezéreltek és kiszolgáltatottan naivak, hitelesek és hívők, alkalmiak és megcsökötten állandósultak. Mindezek együttese jelenik meg e kötetben a maga kuszaságában, eltérő árnyalataiban, ugyanakkor harmonikus univerzumában. Világok, amelyeket e világ leírása maga is formál, világok, melyek átalakulnak, romlanak vagy gazdagodnak, visszahatnak és próbára tesznek, érvényesülnek és lehangoltnak, változnak és újratereprendnek. Sok ilyen világ van, melyek „szubjektív megértése” – ahogy Virág írja a kötet első tanulmányában – vagy „intuitív megismerése” – ahogy Riki látja bemutatónak a megfigyelt életvilágot – mindkettőjüket úgy élte, hogy egyetlen világra egyszerűsödni már nem is tudná hagyni ezt az itteni létet.

A „magyar világok”, az átélt sorsok, a történő történelem teljes helyi valósága és elbeszélhető kis történetei a Szerzők művében-műveiben Nagy Történetté állnak össze. Ez ugyan már-már közismert tudományos tétel, de kevesen vannak, akik ezt nemcsak kijelentik, de fel is mutatják, élettel megtöltve megidéznek, avagy csupán megilletődve hagyják megszólalni azt, hanem értékelik, saját értékrendbe emelve meg is tisztelik. Meggyőződésem, hogy társadalomtudományt csakis így lehet művelni, illetve értékes látéleket csakis így érdemes felmutatni. Látéleket ez annyiban, hogy mintegy „talált” világokról szólnak, s annyiban is, hogy e világok nem minden tekintetben egészségesek. De hogy miként sérültek vagy sérülnek, s hogyan próbálják magukat kigyógyítani, továbbéltetni, értékesként megőrizni – ez az, amit sikerrel mutatnak föl a Szerzők! Befogadásról, beavatásról, helyi kötődések szálairól szól szinte minden oldaluk, de a tudományos érzékenység mellett az emberi meghajlásról, elismerő rajongásról, esendőségről, nyitottságról, befogadókészségről is. Közelségekről és kényeszerű vagy lehetséges távolságokról, békétlenségekről és megértő józanságról, talányokról és titokzatos magyarázatokról is. Egy társas tudás társadalomtudományi tükrét mutatják fel, töredékekből is egybeépülő világát, aprócska gesztusokét, vélekedéseket, tényeket és hangulatokét. Szépirok módszerét követik a tudomány eszközeivel, értelmező leírását a szóművészet készletével. Köztes léteket, átjárásokat, kölcsönhatásokat, viszonyosságokat, többszörösen körkörös érzületek tartományába vezetnek, ahol szükségünk van kalauz mivoltukra, vezető kezükre. Szüksége van azoknak is, akik közletről látják, s azoknak is, akik a távolból értékelik a vajdasági magyarság léthelyzeteinek, vallásainak, életformáinak, békeségének és konfliktusainak, emlékeinek és reményeinek univerzumát. Közösségi törésvonalak, beszélőközösségi nyersfogalmazványok, felekezeti vagy hitközösségi rutinok, szimbolikus határok és mentalitás-minták harmóniáit meg felhangjait mutatják fel írásaikban, ahogy kötetükről „távolból” fogalmaznak: *„A Vajdaság és ezen belül a vajdasági magyarok kulturái különösen izgalmas kérdéseket vetnek föl a /.../ kultúradefiníció kapcsán. Nevezhetjük-e a Vajdaságban élő magyarokat egy*

közös kultúra birtokosainak, hiszen anyanyelvük, identitásuk, etnohistóriájuk egyaránt a magyar kultúra része. Könyvünk erre keresi a választ” – írják, de leírásuk talányosan szól, ha úgy hallgatjuk; inkább kérdőjellel, ha meg úgy, s végül felkiáltó vagy felszólító jellel is. Tömről és szórványról, kulturális határokról és vallási identitásról, históriáról és mindennapiságról, etnicitásról és nyelvi komplexitásról, többes kötődésről és adaptációs kényszerekről egyaránt beszélnek. Kevertséget és integrációs hatásokat, újraéledő erőket és pártoskodó indulatokat, érthető szimbólumokat és sokféle magyarságot, belső kategóriákat és rávetülő visszfényeket vesznek fókuszpontba: helyi és messzi, szerémségi és vajdasági, nemzeti és tömbmagyarságot látnak felmutathatónak, melyek nem hagyják magukat egyetlen „nemzettudattá” tömöríteni, sem pedig árnyalataiktól, sajátosságaiktól megfosztani. Innen hát a közeli és távoli, az étikus és émikus, a külső és a belső világok komplexitása, a nézőpontok gazdag árnyalatsora.

E gazdagság és árnyaltság immár életútjuk és műveik része. Nem lenne azonban hiábavaló ma már az a hit, avagy inkább meggyőződés, hogy a gazdag árnyaltság nem pusztán műveikben, nem csupán szemléletmódjukban van jelen, hanem a Vajdaság magyarságában. Amit ebből föltárhathatnak, amit tudományos milióbe áttemelhetnek, az sem pusztán a közeli vagy távoli nézőpontot tükrözi, hanem a kettő együttesének fontosságát, a vajdasági életvilág valóságát. De akárhogyan is csavarjuk a szót, bármiként is árnyaljuk az értékelést, egy biztos: mindannyiunk gazdagítására teszik ezt.

Jegyzetek

* Elhangzott a könyv ünnepélyes bemutatója alkalmával Zentán, 2008. szeptember 17-én a Városháza dísztermében.